

Ora la logica dei nomi divini (che sono sempre nomi di azioni) è una logica che parte da un'esperienza dell'intelletto considerata di per sé evidente; i termini sono considerati non nel loro contenuto semantico ma nella loro capacità di funzionamento logico, che emula il funzionamento di una prima affermazione autoevidente: le combinazioni dei nomi ricostruiscono la forma della fede costruendo catene di proposizioni che utilizzano tutti i possibili nessi. Nello studio di queste catene si prende in considerazione anche il fattore tempo, tematizzando il tema dell'eternità divina.

In quest'ottica appare infine assai importante ricordare il già notato avvicinamento tra l'argomento ontologico anselmiano e il brano di Seneca in *Naturales Quaestiones* (pr. 13-14), che è anche così importante nella definizione di Dio data da Guglielmo. Seneca scrive: "Quid est Deus? Quod vides totum et quod non vides totum. Sic demum magnitudo illi sua redditur, qua nihil maius cogitari potest, si solus est omnia, si opus suum et intra et extra tenet. Quid ergo interest inter naturam Dei et nostram? Nostri melior pars animus est, in illo nulla pars extra animus est. Totus est ratio"¹⁴. E' certo che l'argomento di Anselmo non è leggibile in un sillogismo categorico, mentre è convincente come sillogismo ipotetico la cui proposizione definita si riferisce a constatazioni esperienziali.

Quello che mi pare secondario in Guglielmo, e che è considerato normale nella logica stoica, sono i tentativi di formalizzazione, ed è questo un processo evidentissimo in Raimondo. Ugualmente dobbiamo notare come Guglielmo consenta di meglio comprendere quanto lo studio dei sillogismi lulliani possa essere chiarito da un riferimento alla logica proposizionale.

RAMON LLULL: AUTOR I PERSONATGE *

Lola Badia

"Trahimur omnes studio laudis, et optimus quisque maxime gloria ducitur. Ipsi illi philosophi etiam in eis libellis quos de contemnenda gloria scribunt nomen suum inscribunt; in eo ipso in quo praedicationem nobilitatemque despiciunt, praedicari de se ac se nominari volunt", M. Tulli Ciceronis, *Pro Archia poeta*, 11,26.

1. El context literari català

Per tal de mostrar de quina manera Ramon Llull assumeix i presenta l'autoria del que va escriure, convé analitzar la construcció de la seva pròpia imatge pública d'escriptor, tal com queda reflectida de forma plena al *Desconhort*, al *Cant de Ramon*, i a la *Vita coetanea (Vc)*.¹ D'altra banda, és metodològicament necessari vincular el Ramon Llull, autor de les seves obres i personatge de les seves ficcions didàctiques i propagandístiques, a un panorama de conjunt de la literatura catalana medieval a la baixa Edat Mitjana; en efecte, l'afirmació del jo dels escriptors en el marc socio-històric al qual pertanyen els escrits vulgars del beat és un fenomen recurrent, d'àmplia rendibilitat. La literatura catalana, per exemple, ofereix, des dels seus orígens, casos com el *Llibre dels feits del rei Jaume I* (abans de 1276) o la *Crònica* de Ramon Muntaner (1325), relats de fets verídics, de textura oral, organitzats entorn del protagonisme d'uns narradors en primera persona, que es justifiquen com a autors perquè s'identifiquen amb una instància superior: la causa política de la dinastia catalano-aragonesa.

En un altre ordre de coses, la poesia lírica, que Llull va cultivar en la seva prehistòria intel·lectual, per convenció de gènere, opera fonamentalment des de la primera persona; d'altra banda, la literatura catalana posterior a 1350 veu multiplicar-se les variants més diverses de subjectes que parlen dient "jo", en vers i en prosa: Guillem de Toroella, Ramon de Perellós, Pere i Jaume March, Anselm Turmeda,

¹⁴ L. A. PANIZZA, *Seneca's "fortuna" in Fourteenth-Century Italy and Anselm's Ontological Proof*, in *Reading Medieval Studies*, 7 (1981), 62-80 e C. VINTI, *Influenza di Seneca nel concetto anselmiano: "id quod maius cogitari nequit"*, in *Actas del V Congreso internacional de Filosofía medieval*, Madrid. Editoria Nacional 1979, II, pp.1339-44, che conosco però solo attraverso la rec. datana da C. BERUBE, in *Collectanea Franciscana*, 51 (1981), pp. 173-4.

* Aquest treball ha estat redactat en el marc del Projecte d'Investigació PB91-0662 de la DGI-YCT del Ministeri d'Educació i Ciència.

¹ El terme "autor", que apareix al títol del present treball, és emprat en el sentit corrent als nostres dies (vegeu, per exemple, la "societat d'autors del registre de la propietat intel·lectual"), sense oblidar, tanmateix, la inviabilitat d'aquesta accepció del terme als segles XIII i XIV.

Bernat de So i, sobretot, Bernat Metge.² Fora de l'àmbit català, el més famós dels escriptors que parlen d'ells mateixos al segle XIV és Dante Alighieri; la *Divina Comèdia* és llegida, en original i en epítoms i comentaris, a la Corona d'Aragó i fins traduïda en vers català el 1429.³ Els perfils del jo literari de Dante Alighieri, que reuneix l'home genèric de la tradició penitencial cristiana i la nova singularitat empírica de l'intel·lectual laic de la baixa Edat Mitjana, poden ajudar a comprendre l'emergència de certs trets del jo lul·lià.

En el context d'unes obres que juguen amb les diverses modalitats de la ficció legitimades per l'ús a les lletres medievals (faula, visió, conte, somni...), destaca Bernat Metge, secretari de Joan I d'Aragó (1387-1396). Al seu *Llibre de Fortuna e Prudència* (1381), en vers, l'autor viatja a una illa al·legòrica, seguint suggeriments de Guillem de Torroella⁴ i d'Alà de Lille, on manté un diàleg amb algunes personificacions parlants. El mateix Metge a *Lo somni* (1399), l'obra cabdal de la prosa d'art catalana antiga, utilitza un marc oníric per a vehicular una palinòdia personal, farcida d'ambigües subtilitats. Al segle XIV català la literatura del jo acostuma d'anar lligada al motiu de l'autoencàrrec, és a dir al procediment segons el qual un autor fingeix que un ens superior l'escull com a redactor d'un missatge de caràcter literari, d'indiscutible benefici moral per als lectors.⁵

² GUILLEM DE TORROELLA, a la seva *Faula* en vers (1375), reporta un viatge màgic a l'Illa Encantada del rei ARTUS, on rep un missatge de caràcter ètic (LOLA BADIA, *Tradicció i modernitat als segles XIV i XV. Estudis de cultura literària i lectures d'Ausiàs March*, Institut Universitari de Filologia Valenciana-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, València-Barcelona 1993, 96-108). RAMON DE PERELLÓS, al seu *Viatge al purgatori de sant Patrici* (posterior a 1397), relata la seva estada a una cova d'Irlanda, on dialoga amb les ànimes purgants: entre elles el difunt rei d'Aragó, JOAN I (MARTÍ DE RIQUER, *Història de la Literatura Catalana*, 3 vols., Ariel, Barcelona 1964. Reedicció, 4 vols., Planeta, Barcelona 1985, vol. II, 322-326.) JAUME i PERE MARCH, a darreries del XIV, escriuen diverses narracions en vers, on els narradors es confonen amb els autors reals (vegeu PERE MARCH, *Obra poètica*, ed. LL. CABRÉ, *Els Nostres Clàssics*, 1 (1924) - 132 (1993), Barcino, Barcelona (1924-), Barcelona 1993 i JAUME MARCH, *Obra poètica*, ed. J. PUJOL, *Els Nostres Clàssics*, 1 (1924)-133 (1994), Barcino, Barcelona (1924-), Barcelona, 1994. ANSELM TURMEDA, a les *Cobles de la divisió del regne de Mallorca*, proporciona un missatge irènic a través d'una ficció autobiogràfica, on l'autor apareix com a savi trilingüe (RIQUER, *Història de la Literatura Catalana* II, 280-285). BERNAT DE SO, com els MARCH, també es fa el protagonista d'una *Visió* (1381-1382), que inclou un altre missatge de moral política (RIQUER, *Història de la Literatura Catalana* II, 70-72).

³ RIQUER, *Història de la Literatura Catalana* I, 606-611; II, 467-470.

⁴ Vegeu la nota 2.

⁵ LOLA BADIA, *De Bernat Metge a Joan Roís de Corella*, Quaderns Crema, Barcelona 1988, 59-119. Al segle XV els escriptors donen un tractament més elaborat a la literatura del jo. Vegeu, per exemple, l'ús d'un alter ego de l'autor a l'*Espill* de JAUME ROIG (1460), en versos aparellats quadril·làbics, amb alguns fragments ja molt propers a la novella de l'edat moderna (RIQUER *Història de la Literatura Catalana* III, 238-241). FRANCESC ALEGRE, en canvi, se serveix d'altres camins de la fabulació (RIQUER, *ibidem* III, 249-253), mentre que JOAN ROÍS DE CORELLA, sobretot a la *Tragèdia de Caldesa*, explota al màxim els recursos de la confusió didàctica, entre la ficció autobiogràfica i l'experiència lírica (LOLA BADIA, *Tradicció i modernitat*, op. cit. a la nota 2, 73-92).

Així doncs, en el context dels inicis de la literatura catalana del jo, al pas del segle XIII al XIV, Llull es presenta com un precedent, singularment poderós, del que esdevindrà, tombada la meitat del XIV, una pràctica força general. En un tall estrictament cronològic, Ramon emergeix al costat de Jaume I el Conqueridor (1208-1276), el més il·lustre dels autors catalans *illitterati*, i del trobador Cerverí de Girona (doc. 1258-1285), tal vegada el primer intel·lectual laic al servei de la Corona aragonesa amb consciència de la pròpia personalitat artística i moral.

2. El cas del polemista religiós autodidacta

Col·locar Ramon Llull en el marc de les lletres catalanes antigues situa en un context determinat les seves obres literàries (*Gentil, Blaquerna, Fèlix, Cant de Ramon, Desconhort, Arbre de Filosofia d'Amor...*) i posa de relleu els seus orígens d'home de lletres laic. El fet que Llull se sentís essencialment el creador i l'apòstol de l'Art ("Novell saber hai atrobat", *Cant de Ramon*, v.31), tanmateix, el desmarca, d'entrada, del que entenem per literatura, com ja va argumentar en el seu dia Jordi Rubió.⁶ No és senzill trobar paral·lels del paper de Llull com a escriptor laic i autodidacta de la més alta ambició intel·lectual i espiritual, per això se sol destacar el caràcter insòlit del seu curriculum (Bonner, *Obres Selectes de Ramon Llull* (1232-1316), 2 vols., Editorial Moll, Palma de Mallorca 1989, vol. I, 55-58). L'edició crítica recent de la *Disputatio contra Iudeos* del mercader genovès Inghetto Contardo fa que finalment sigui possible tenir un punt de referència en l'ordre social: no pas l'intel·lectual, perquè Inghetto és un "Ramon sense l'Art".⁷

La disputa victoriosa d'Inghetto contra els jueus se situa a la llotja genovesa de Ciutat de Mallorca, el 1286. Entenc, d'acord amb les indicacions de G. Dahan⁸, que la *Disputatio* és la versió llatina, obra d'un professional de la *grammatica* (clergue? notari?), d'un original romànic (genovès?), "ocasionat" per Inghetto. És a dir que, al darrera de les dues versions llatines conservades⁹, una de més elaborada que

⁶ JORDI RUBIÓ I BALAGUER, *Ramon Llull i el lul·lisme*, *Obres Completes de J. R. i B.*, II, Generalitat de Catalunya-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1985, 300-314. Cito les obres versificades de LLULL de caràcter literari a través de *Poesies*, ed. JOSEP ROMEU I FIGUERAS, *Enciclopèdia Catalana*, Barcelona 1988, 94-141.

⁷ INGHECETO CONTARDO, *Disputatio contra Iudeos*, ed. G. DAHAN, Les Belles Lettres, París 1993. Per al Llull polemista religiós, vegeu ANTHONY BONNER, "L'apologètica de Ramon Martí i Ramon Llull davant de l'Islam i del Judaisme", *Estudi General*, 9 = *El debat intercultural als segles XIII i XIV*, Girona 1989, 171-185.

⁸ *Disputatio*, op. cit. a la nota 7, 3-14.

⁹ *Ibidem* II, n.32.

l'altra, hi ha o una *reportatio* de les discussions, manipulada oportunitament, o un relat oral o escrit del propi Inghetto; cal tenir present que la documentació d'arxiu permet d'assegurar, ara com ara, que el personatge era actiu a la penúltima dècada del XIII a Gènova i a Montpeller, per bé que no hi hagi constància de la seva estada a Mallorca ni de la disputa de 1286.¹⁰

El cas de l'autodidacta Inghetto, que converteix jueus amb més èxit que no pas els clergues, planteja algunes qüestions: (a) La necessitat de generar una imatge pública del polemista *amateur*, que faci possible, en la dramatització del diàleg, la seva confrontació amb uns contrincants jueus de perfil socialment versemblant (en general són "mestres de jueus"; n'hi ha un que exerceix de metge, p. 146); (b) El contrast entre l'eficàcia del laic apassionadament convençut de la seva fe i la fredor o la distància dels polemistes clericals professionals; (c) La renúncia d'Inghetto a la "propietat intel·lectual" de la seva perícia en la conversió de jueus: tot el que diu li ho suggereix la pràctica mateixa de la discussió i, sobretot, la "Gratia Dei et Messie domini nostri Ihesu Christi"¹¹. En projectar aquestes tres qüestions sobre el conjunt de l'opus literari lul·lià destaca, en primer lloc, el punt (a): és a dir la necessitat, gairebé funcional, de generar una imatge pública per a un polemista inicialment *amateur*. Així doncs, dedicaré els apartats 3 i 4 a presentar aquest assumpte aplicat a Ramon Llull; les altres dues qüestions esmentades, en canvi, la (b) i la (c), posen sobre la taula dos conjunts de problemes socials i ideològics que em limitaré a enunciar tot seguit.

El punt (b) suggereix el fenomen de la irrupció dels escriptors laics a l'apostolat i a la vida espiritual al pas del segle XIII al XIV, tant si entra en competència amb el magisteri de l'església com si no. Els contactes de Llull amb els sectors del franciscanisme més oberts al laicat i el seu èxit entre els nuclis de l'espiritualitat popular de la Corona d'Aragó a la primera meitat de XIV són indicadors significatius.¹² La

¹⁰ Les circumstàncies d'espai i temps fan de LLULL un testimoni potencial de les disputes d'INGHETTO. Per a l'activitat de LLULL com a polemista amb els jueus vegeu DAVID ROMANO, "Llull e la cultura ebraica. Tentativo di sistematica", *Atti del Convegno Internazionale Ramon Llull, il Lullismo, l'Italia (Napoli 1989)* = *Annali dell'Istituto Universitario Orientale*, XXXIX, 1992, 171-190. A CONTARDO, *Disputatio*, op. cit., 190, 15. INGHETTO es qualifica d'"homo simplex et mercator", més endavant hom pondera el seu poder dialèctic: "Bonus praedicator esses, quia bene scires ponere uerba et deaurare" (*ibidem* 226, 20-21). I això provoca una esgarjada autopresentació: "Nec clericus sum neque fui nec alicuius religionis unquam fui, ymmo mercator sum. Sed hec que scio didici a Iudaeis et per gratiam Dei et Messie domini nostri Ihesu Christi" (*ibidem* 226, 24-27). La condició del mercader que atenalla dialècticament l'adversari religiós torna a ser glossada a la p. 244 i abans, a les pp. 238-239, el jueu "devictus" proclama: "Non credo quod, si omnes clerici Maiorica insimul essent, possent neque scirent dicere ea que dicitis et dixistis".

¹¹ CONTARDO, *Disputatio*, op. cit., 226.

¹² BONNER, OS I, 30, n. 103 i FERNANDO DOMINGUEZ, "Els apòcrifs lul·lians sobre la Immaculada. La seva importància en la història del lul·lisme", *Randa*, 27, 1990, 11-43.

crisi psicològica de Gènova¹³, centrada en les contradiccions de la vinculació de Ramon als dos ordes mendicants majors, pot ser interpretada com una mostra del desconcert dramàtic d'un pioner de l'espiritualitat laica. En aquest sentit és factible de relacionar Llull amb l'emergència d'una "nova cultura escrita" de la baixa Edat Mitjana, presidida pel trencament de la compartimentació del saber i la difusió i aiguabarreig de coneixements abans sectorials, característica de la vida urbana; no som tan lluny de l'"escolasticismo popular" de què es parla a Carreras y Artau I, 233.¹⁴ Pel que fa a la qüestió concreta de l'assumpció de l'autoria i del personatge que l'exerceix, no hi ha dubte, però, que resulta més incisiu de fixar-se en el conflicte de competències entre un laicat que produeix o consumeix textos religiosos i l'església, és a dir el món de certes heretgies populars i de la seva repressió. La varietat, la quantitat i l'antiguitat dels textos pseudo-lul·lians suggereixen que la condició d'escriptor laic de matèria espiritual al pas del segle XIII al XIV estava sotmesa a un espoli i a una mistificació sistemàtica.¹⁵

En contrast amb aquest darrer fenomen, el punt (c) connecta amb el lloc comú fortament arrelat entre els intel·lectuals del segle XIII, segons el qual només Déu és l'*auctor* del discurs savi, especialment del teològic. Els homes tan sols hi posen les paraules. Malgrat el cas insòlit del mercader-apòstol Inghetto, les suspicàcies que desvetlla la gosadia d'un laic, que penetra en els terrenys vedats de la ciència universitària, de la pastoral o de la missió, recomanen un anonimat preventiu com a mesura d'humilitat i prudència. Aquesta actitud con-

¹³ Vc, 20-25; *ROL* 284-289.

¹⁴ PAUL SAENGER, "Silent Reading: Its Impact on Late Medieval Script and Society", *Viator*, 13, 1982, 388, n.112, que presenta la història de la cultura medieval des del punt de vista de la formació d'uns nous hàbits de lectura i escriptura al segle XIII, situa Llull després de la "revolució de la gòtica cursiva" i de l'explosió de la producció i difusió de textos escrits de lectura individual, més enllà del món de les escoles i del clergat: un clima on l'espiritualitat popular i els nous hàbits de lectura callada i d'escriptura individual es difonen conjuntament. Saenger, tanmateix, cita Llull només a través del colofó d'un manuscrit del *Liber natalis pueri parvuli Christi Iesu* (1311), on hom pot identificar el seu "scripsit" amb l'acte de la composició literària. Vegeu la nota 40. Cf. XAVIER RENEDO, "Llegir i escriure a la tardor de l'Edat Mitjana", *Actes del IX Col·loqui de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, II, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1993, 209-222.

¹⁵ BONNER, OS I, 72-88. Per a la persecució del lul·lisme al segle XIV, vegeu ALOIS MADRE, *Die theologische Polemik gegen Raimundus Lullus: eine Untersuchung zu den Elenchi auctorum de Raimundo male sentientium*, Münster 1973, i els diversos treballs de JOSEP PERARNAU i JAUME DE PUIG a l'ATCA; per a la incidència escrita del lul·lisme, J. N. HILLGARTH, *Readers and Books in Majorca. 1229-1550*, 2 vols., Éditions du CNRS, París 1991, I, 191-234. Per als falsos alquímics, MICHELA PEREIRA, "La leggenda di Lullo alchimista", *Estudios lulianos*, 27, 1987, 145-163; MICHELA PEREIRA, *The Alchemical Corpus Attributed to Raymond Lull*, The Warburg Institute, Londres 1989; MICHELA PEREIRA, "Opus Alchemicum i Ars combinatoria. El Liber de secretis naturae seu de quinta essentia en la tradició lul·liana", *Randa*, 27, 1990, 45-55. Per al primer lul·lisme, MIQUEL BATLLORI, *Ramon Llull i el Lul·lisme, Obra Completa de M.B.*, II, Tres i Quatre, València 1993, 221-335.

corda de ple amb el replegament formal de la individualitat intel·lectual de l'escriptor que planteja la noció d'autoria en la cultura escolàstica: l'*auctor* per definició és Déu com a inspirador de la Santa Escripura. La proximitat del concepte d'*auctor* amb el de *creator*, establerta ja en la patrística i represa pels mestres universitaris, fa que es tendeixi a evitar aquest terme, que ja sant Isidor relacionava amb *augere* abans d'*agere* (*Etim* X, 2), per a designar les aportacions de l'enginy dels homes a les lletres, la ciència o la tècnica.¹⁶ Sabem que els qui considerem els més grans autors de textos fonamentals per a les facultats medievals de teologia, la reina dels sabers, no duptaven de presentar-se com a "comentadors" o "compiladors" d'uns materials que adquirien valor segons l'"ordenació" que el productor d'un text volia donar-li.¹⁷

Si, malgrat aquests convincents estímuls negatius, tenim el personatge Ramon Llull del *Desconhort*, del *Cant de Ramon* i de la *Vc*, l'escampadissa de missatges autobiogràfics que es pot recollir arreu a partir del *Llibre de contemplació en Déu*, i el repertori de les diverses personificacions de Ramon, és perquè, com en el cas del polemista autodidacta Inghetto i d'alguns escriptors profans d'expressió catalana, per a Ramon Llull va acabar imposant-se un estímulo contrari, és a dir l'assumpció de la pròpia autoria individual i la configuració dels perfils concrets del personatge públic que la produïa. Vegem-ho.

3. L'autobiografisme anònim i les primeres personificacions

L'ex-trobador Ramon Llull, capaç de compondre "cantilenae" i "carmina", inspirats per un "amor fatuus" (*Vc*, 2; ROL VIII, 272), quan

¹⁶ Sant TOMÀS (*Summa Theologiae* I.1, 10) parteix de l'afirmació que Déu és l'*auctor* de la Sagrada Escripura en el seu sentit històric i literal, que és la base de tota la "ciència" que els homes poden desenvolupar. La subordinació dels sabers dels profans a la interpretació de la Sacra Pagina, en primer lloc, i, secundàriament, del món, establerta per sant AGUSTÍ (*De doctrina christiana* II, 25-42), dona també la mesura de la marginació imposada a tot *auctor* humà. Vegeu A.J. MINNIS, *Medieval Theory of Authorship*, 2a. ed., Wildwood House, Aldershot 1988, 71 i segs.

¹⁷ No es tracta tan sols, doncs, d'evitar el terme *auctor*, sinó també de diluir la noció de producció *ex novo* d'un text totalment original. Vegeu M.B. PARKES, "The Influence of The Concepts of *Ordinatio* and *Compilatio* on the Development of the Book", *Medieval Learning and Literature. Essays presented to R.W. Hunt*, ed. J. J. G. ALEXANDER, M.T. GIBSON, Clarendon Press, Oxford 1976, 115-141, 127, que, des de l'anàlisi dels instruments materials de la difusió del saber, glossa un fragment de sant BONAVENTURA (*In primum librum sententiarum*, proemii, q. IV), on es perfilen els papers del *scriptor*, el *compiler*, el *commentator* i l'*auctor*. Vegeu també A.J. MINNIS, "Late-Medieval Discussions of *Compilatio* and the Role of the Compiler", *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprachen und Literaturen*, 101, 1979, 385-421 i M. B. PARKES, "The Literacy of the Laity", *Scribes, Scripts and Readers. Studies in the Communication, Presentation and Dissemination of Medieval Texts*, The Hambledon Press, Londres-Rio Grande 1991, 275-297.

se sent cridat a una missió superior de caire religiós, troba a faltar una preparació professional adequada, que li permeti de servir el Crist en la conversió dels infidels:

Sed inter haec ad se reversus intellexit, ad tantum negotium **nullam se habere scientiam**, utpote qui nec etiam de grammatica aliquid, nisi forte minimum, didicisset. Vnde mente consternatus multum coepit dolere (*Vc*, 5; ROL VIII, 275).¹⁸

Malgrat aquesta mancança fonamental, Ramon va prendre el determini d'escriure i difondre el seu "librum, meliorem de mundo, contra errores infidelium"; i afegeix explícitament que tal determini és un "dictamen mentis", "vehemens ac implens", que "intrauit cor eius", "nesciebat ipse quomodo, sed scit Deus" (*Vc*, 6; ROL VIII, 275). Entenc que la carrera d'escriptor i apologeta de Llull, tot partint d'un dilettantisme d'urgència (que ens pot fer pensar en Inghetto), és la història de la treballosa construcció d'ell mateix com a figura intel·lectual.

Deixo la *Vc*, que és de 1311, per reprendre el fil des dels inicis (1271-1274): situar els aspectes literaris de l'obra de Llull en un canemè cronològic, articulat en l'evolució del seu pensament és una herència de Robert Pring-Mill.¹⁹ Com és sabut, les obres lul·lianes primerenques manifesten el propòsit d'ocultar el nom de l'home que les ha redactades, perquè la seva individualitat pecadora el fa indigne de figurar enlloc i perquè el missatge salvador que les obres proclamen es remet directament a Déu. És famós el pròleg, versicle 30, del *Llibre de contemplació en Déu*:

Vós, Sényer, sabets bé que jo som vil e per natura pobre e per mes males obres; per què jo no som digne que en esta obra mon nom sia escrit, ne que a mi sia atribuïda esta obra; per que jo **mon nom exil e delesc** d'esta obra, ella, Sényer, **atribuesc e do a vós, qui sòts nostre senyor Déus**. (OE II, 108).

I encara ho reafirma el *Gentil*:

...yo, qui son home culpable, mesquí, pobre, peccador, meynspreat per les gents, **indigne que mon nom sia escrit en est libre ni en altre**, siguent la manera del *Libre aràbic del gentil*, me vull esfforsar ab tots mos poders, confiant en la ajuda del Altisme, a enssercar novella manera e novelles rahons per les quals poguessen esser endressats los errats a glòria... (NEORL II, 6).

¹⁸ Prenc el text llatí de la *Vc* com a font primària d'informació biogràfica tal com es fa a OS i a ANTHONY BONNER, LOLA BADIA, *Ramon Llull. Vida, pensament i obra literària*, Empúries, Barcelona 1988, 11-54. Per a les condicions de veracitat de la *Vita coetanea*, vegeu l'apartat següent i la nota 41. Cito la *Vita coetanea* de ROL VIII; el *Llibre de Contemplació en Déu* d'OE II; el *Blaquerna d'Els Nostres Clàssics* I (50-51), II (59-59), III (74) i IV (75); el *Fèlix* d'OS II i el *Llibre del Gentil* de NEORL II.

¹⁹ Formulada als diversos treballs recollits a *Estudis sobre Ramon Llull (1956-1978)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat-Curial, Barcelona 1991, i condensada a OS I, 58-59 (cf. BONNER BADIA, *Ramon Llull, op. cit.* a la nota 18, 87-162).

És ben conegut el fet que el *Llibre de contemplació en Déu* abunda en passatges autobiogràfics, que evocuen un pecador anònim, sord als amonestaments de la religió positiva i aferrat als vicis (la luxúria, l'orgull, la vanaglòria). Antoni Sancho i Miquel Arbona reuneixen a OE II, 1259 una col·lecció indicativa de passatges i prevenen el lector davant de la identificació ingènua entre la història personal que es pot reconstruir amb aquests passatges i la realitat documental del passat del Ramon Llull.²⁰ Al *Llibre de contemplació en Déu* 366, 26 Ramon mateix desfà el possible equívoc i demostra una maduresa considerable en la gestió de l'autoria, que, com observa Riquer²¹, cal posar en relació amb la seva experiència en el terreny de la lírica romànica:

Emperò, Sényer, en molts de locs en esta obra nos gabam d'ésser veruós e d'ésser viciós, e açò fem per tal que l'obra ne sia **mills afigurada**; on, les vertuts deim nós que no són en nós, mas que ho deim així per embellir l'obra, **car així com lo trobador se gaba de bé ésser enamorat per tal que sa canço ne sia mellor**, enaixí nós havem dit que ha en nós vertuts per entenció d'**embellir l'obra**; e car nós nos acusam dels vicis qui són en nós e car lo nostre nom no escrivim en esta obra, per açò és significat que nós no ns gabam d'haver vertuts ni ns loam per haver vanaglòria, ans ho fem per tal que **l'obra ne sia mellor** (OE II, 1257).

"Mills afigurar" i "embellir" són recursos retòrics que la *Retorica nova* lul·liana considerarà, anys a venir, èticament lícits.²² El fet és que l'increment de bellesa que comporta la identificació del "nós" amb el tipus del pecador penitent dins del cos del *Llibre de contemplació en Déu* aviat deixarà lloc a altres manipulacions de la primera persona en obres anteriors a l'estada a París de 1287-1289, com ara el *Gentil* (1274-1276) i el *Blaquerna* (1283). En aquestes obres, en efecte, es poden detectar, al darrera de tipus de ficció, personatges que recorden de lluny o de prop el Ramon documentable, autor de l'Art. Els tipus en qüestió més allunyats del personatge real de Ramon Llull són els dos protagonistes, el Gentil i Blaquerna. El beat no és cap pagà que descobreix Déu gràcies a l'adoctrinament de tres savis; tanmateix, l'apassionament per la Veritat retrobada del Gentil (NEORL II, 43-46) és una experiència lul·liana ben coneguda, que el *Llibre de*

²⁰ Hi ha passatges biogràfics que seran recuperats per al futur personatge RAMON LLULL, autor de l'Art: els trenta anys de joventut desviada (70, 22; OE II, 250) i l'avis del cel (55, 28; OE II, 218). Predominen, però, les autoacusacions; a 7, 17; OE II, 120, per exemple, LLULL identifica la passió d'amor amb la idolatria. En ocasions denuncia la feblesa del mascle davant de la "bellesa de les fembres" (104, 16; OE II, 321) i les conseqüències nefastes de la concupiscència: injúries a parents i amics, riscos inútils (143, 12 i 26; OE II, 419).

²¹ RIQUER, *Història de la Literatura Catalana* I, 263.

²² Vegeu-ne el cap. 2, *De pulchritudine*, 12-46 a l'edició de M. D. JOHNSTON, impressió privada, Iowa 1991.

contemplació en Déu (vegeu-ne la primera distinció, d'"alegre") remet al "nós" que hi monologa adreçat a Déu, i que cal identificar amb un Ramon Llull encara anònim.

Anàlogament, el beat no és cap super-heroi que aconsegueix tot el que vol, dotat d'un especialíssim favor de la Gràcia, tanmateix, el Blaquerna que es guanya una senectud contemplativa després d'una joventut i una maduresa consagrades a transmetre als seus semblants solucions de caràcter espiritual per a tots els problemes, és just que evogui trets essencials del futur personatge Ramon Llull, autor d'una Art de salvació i procurador dels infidels. Malgrat que aquestes suggestions biogràfiques siguin poderoses, el fet és que el Gentil és un tipus massa linial i Blaquerna està massa treballat literàriament perquè l'un i l'altre es puguin considerar personificacions de Llull sense més especificacions. Pel que fa al primer, de la ficció didàctica que acompanya una obra popular de polèmica religiosa. Pel que fa a la complexitat de Blaquerna, bastarà apuntar que la renúncia a l'herència patrimonial als caps. 5 i 6, que arrossega també la de Natana, ha fet pensar sempre en les biografies de sant Francesc i santa Clara d'Assís, i que Riquer a la *Història de la Literatura Catalana* I, 279 evoca Galaad, el cavaller pur de la quèsta de Graal a propòsit de l'aventura del cap. 50, amb la donzella robada. És evident que hi ha altres models literaris, múltiples contactes amb fonts homilètiques i records transfigurats d'experiències concretes de Llull per a Blaquerna abat, bisbe, papa i ermità.²³ El que conta és que la culminació del tipus Blaquerna quedi fixada en la imatge d'un ermità savi i solitari: sota aquesta condició el veiem aparèixer, en efecte, en dues obres lul·lianes més dels temps de la primera estada a París: el *Fèlix* (1287-1289) i el *Liber Tartari et Christiani* (1288).²⁴

La més clara de les emergències del personatge Llull anterior a 1294 és l'home savi que exerceix l'"ofici" de foll (cap rapat, paraula encesa) al *Blaquerna* i que el protagonista, esdevingut papa, acull a la seva vora. A la màxima autoritat de l'església no li escau aquella actitud provocativa que Blaquerna havia tingut amb els seus propis pa-

²³ Els trets aïllats de la ficció vital de BLAQUERNA, que fan pensar en la biografia documentable de RAMON, apareixen alhora filtrats a través de models preexistents i traduïts a un horitzó ideal. Així, per exemple, l'episodi esmentat de la renúncia a l'estament matrimonial i al patrimoni familiar, té a veure amb l'experiència real de LLULL a través del model de sant FRANCESC, com ens revela la mateixa Vc, 9; ROL VIII, 277, però ens és presentat no pas com un acte de penediment d'un home de trenta anys, com al *Llibre de contemplació*, vegeu la nota 20, sinó com la primera decisió adulta d'un jove que acaba d'arribar a la majoria d'edat.

²⁴ Vegeu ALBERT SOLER, "El *Liber super Psalmum Quicumque* de Ramon Llull i l'opció dels tàrtars", *Studia Lulliana*, 32, 1992, 3-19, per a la significació històrica d'aquesta darrera obra. Per a la presència de BLAQUERNA fora de la novel·la del seu nom, ANTHONY BONNER, "Notes de bibliografia i cronologia lul·lianes", *Estudios Lulianos*, 24, 1980, 77-80.

res al cap. 5, posem per cas, amb l'emperador perdut al mig del bosc i afamat del cap. 48, a qui aconsella que mengi herba fresca, o amb el fals penitent Narpan, del cap. 52, per a qui cuina una guineu. Com llegim a Riquer²⁵, el Ramon lo foll dels caps. 79 a 83 és "un diàfan transsumpte del mateix Ramon Lull". No deixa de ser, però, una estilització estudiada: només cal veure com recull la vena extravagant de Blaquerna, suara al·ludida, quan es presenta amb foc, llenya, sedaç, farina i aigua davant dels cardenals, disposat a fer una "fogaça de virtuts"²⁶.

Les follies de Ramon pretenen combatre la relaxació de l'exigència moral de la societat contemporània, alhora que reclamen un espai per a una espiritualitat activa. Abans de la renúncia de Blaquerna, el que s'assembla més a l'amic del *Llibre d'amic e Amat*, és certament Ramon lo foll, que és qui pronuncia per primer cop a l'obra "paraules d'amor e exemplis abreuyats", "qui han mester espusició"²⁷. Vegeu, per exemple, l'encontre mut entre l'amic i l'Amat, amb senyals d'amor als ulls, del cap. 80²⁸. Les interpretacions de les paraules i de les actuacions de Ramon lo foll posades en boca del Joglar de Valor també ens revelen en aquest una dimensió biogràfica lul·liana: així al cap. 48 Blaquerna li explica què és Valor i com el seu art pot esdevenir de profà i pecaminós, constructiu i exemplar per a la devoció dels homes.²⁹

Els trets biogràfics lul·lians incorporats en els tipus del Gentil, de Blaquerna, de Ramon lo foll, del Joglar de Valor o d'altres petites figures anònimes presents als exemples intercalats, responen a unes operacions de selecció i combinació destinades a mostrar l'èxit dels projectes del beat en diversos sectors: es tracta de transformacions optimistes de les dades biogràfiques seleccionades. Al *Gentil* i al *Blaquerna*, en efecte, el to general de la ficció didàctica correspon a l'exemplificació a través del triomf de la virtut: així ho va definir per al *Blaquerna* Giuseppe Sansone.³⁰

En aquesta mateixa línia, el tipus de Fèlix, el seu pare i algunes altres presències parcialment biogràfiques, plasmades en exemples

²⁵ RIQUER, *Història de la Literatura Catalana* I, 283.

²⁶ *Els Nostres Clàssics* II, 170.

²⁷ *Els Nostres Clàssics* III, 10.

²⁸ *Els Nostres Clàssics* II, 148.

²⁹ La veu del narrador omniscient del *Blaquerna* esgrimeix d'ací d'allà dades lul·lianes: des dels títols dels llibres que llegeixen diversos personatges fins al model dels monestirs per a la formació de missioners, que és el de Miramar, "qui és en la illa de Mallorca" (*Els Nostres Clàssics* II, 149). Per a les autocitacions bibliogràfiques del *Blaquerna*, vegeu ANTHONY BONNER, "La data de *Blaquerna*", *Estudios Lullianos*, 26, 1986, 143-144; *Llibre de Contemplació en Déu, Art abreujada d'atrotar veritat, Doctrina Pueril, Llibre del Gentil, Llibre de demostracions, Començaments de medicina, Liber de sanctu Spiritu*.

³⁰ "Ramon Lull narratore", *Studi di Filologia Catalana*, Adriatica Editrice, Bari 1963, 201.

del *Llibre de meravelles*, responen a la manipulació literària de l'experiència lul·liana del desengany. El *Fèlix*, en efecte, és escrit a París durant el període del primer contacte del nostre escriptor amb la Universitat i la cort reial francesa. La restauració de Valor que Blaquerna duu a terme al llibre que el beat portava a la capital de França per predicar la seva bona nova, perd el seu poder taumatúrgic davant de la inexorable realitat d'un món regit per la "segona intenció", que no escolta el missatge de Ramon.

En tristícia e en languiment estava un home en estranya terra. Fortment se meravellava de les gents de aquest món, com tan poc concienxien e amaven Déu, qui aquest món ha creat e donat als hòmens en gran noblea e bonea, per tal que ell fos molt amat e conegut (A. Bonner, *Obres Selectes de Ramon Lull* II, 19).

Aquest pròleg del *Fèlix*, objecte de múltiples glosses que rememoren la desemparança de Lull a París³¹, és una mostra primerenca de projecció propagandística d'un episodi biogràfic. L'esvaïda personificació lul·liana, que lluny de casa se sorprèn dolorosament del mal curs del món, confirma la seva condició d'*alter ego* de Ramon Lull quan explícitament s'identifica amb l'autor de l'obra: "E per ço que sia conegut, amat e servit, fa aquest *Llibre de meravelles*, lo qual departeix en deu parts, ço és a saber: Déu, Angels, Cel, Elements, Plantes, Metalls, Bèsties, Home, Paradís, Infern". El llibre ha de posar remei a la ignorància dels seus semblants (vegeu el pròleg a l'*Arbre de ciència* de 1295); la figuració de Lull que palpita al darrera del seu autor fingit, però, gràcies a la flexibilitat que proporciona la ficció novel·lística, es desdobra en un nou pelegrí de Valor, el seu fill Fèlix, a qui s'encomana l'"ofici" de no perdre la capacitat de sorpresa davant del mal: "Ve per lo món, e meravella't dels hòmens per què cessen de amar e conèixer Déu" (OS II, 20).

Hi ha oposició de to entre el *Blaquerna* i el *Fèlix*, de l'optimisme al desengany; en canvi, s'observa una continuïtat evident pel que fa a la tècnica de la concatenació d'exemples i a l'emergència de projeccions biogràfiques lul·lianes. Ja hem recordat que un Blaquerna, savi i solitari, instrueix Fèlix a la segona part del primer llibre de l'obra. Cal afegir-hi una contrafigura de Ramon lo foll, aquí ja "ab gran barba", que reprèn la cort del rei dels homes, visitada pels missatgers dels animals al cap. 41 (OS II, 147, n.40) i el cas de l'home que havia escrit una *Art demostrativa*, al cap. 89:

Fill, -dix lo ermità-, un hom qui long temps havia treballat en la utilitat de l'Esgleia romana, venc a París, e dix al rei de França e a la Universitat de París que en París fossen fets monestirs on fossen apreses los lengatges de aquells qui són infeels, e que hom en aquells lengatges

³¹ RIQUER, *Història de la Literatura Catalana* I, 293.

trelladàs la *Art demonstrativa*; e que ab aquella *Art demonstrativa* hom anàs als tartres, e que a aquells hom preicàs... (OS II, 291)

Aquest exemple evoca la faceta intel·lectual i gestora del beat, més que no pas l'estrictament intimista o moral, molt a prop de la independització del personatge que s'identifica amb el Ramon Llull històric.³²

4. El personatge Ramon Llull

Com se suggereix a Bonner Badia, *Ramon Llull, op. cit.* a la nota 12, 139, a partir de 1290, el beat, alhora que inicia la redacció de la versió definitiva de l'Art (*Ars inventiva, Tabula generalis*), entra en un procés de maceració espiritual i d'adquisició de mèrits, que serà decisiu per a perfilar el seu propi personatge. La *Vc* ens ofereix algunes pistes: després del fracàs de París dels anys 1287-1289 i malgrat la nova empremta creadora, Llull va caure en la famosa "crisi de Gènova", que no es va resoldre fins que no es va embarcar en el seu primer viatge de missió al Nord d'Àfrica, el 1293. Durant la crisi en qüestió es formula la disjuntiva entre el triomf de l'Art i la salvació de l'ànima del seu redactor:

Sed Raimundus, firmus in his, quae apud se supra decreuerat, uidelicet se potius aeternaliter uelle damnari, quam **per malam famam sui periret ars**, ad honorem Dei et saluationem multorum reuelata... (*Vc*, 24; ROL VIII, 288).

Llull, doncs, atorgava un paper decisiu a la "fama sui" en el procés de difusió de l'Art.³³ El perfil del personatge sacrificat i corprenedor que és el Ramon Llull del *Desconhort*, del *Cant de Ramon* i de la prò-

³² Vegeu ALBERT SOLER "Ramon Llull and Peter of Limoges", *Traditio*, XLVIII, 1993, 93-105, per a l'ús del *Blaquerna* durant la primera estada a París. Per a la cronologia relativa del *Blaquerna* i el *Fèlix*, ANTHONY BONNER, "Problemes de cronologia lul·liana", *Estudios lulianos*, 21, 1977, 35-58. Agraïxo a la tesina (Magisterarbeit) que ROGER FRIEDLEIN ha presentat el 1994 a la Freie Universität de Berlín sobre els llocs comuns literaris de dos-cents pròlegs lul·lians (*Das Vorwort bei Ramon Llull*), la informació que als exordis dels *Cent noms de Déu*, obra datada al 1288 (OS II, 550) i de la *Disputatio fidelis et infidelis*, datada entre 1288 i 1289 (OS II, 551) apareix el nom de RAMON identificat amb el de l'autor: són mostres d'assumpció de l'autoria sense la configuració del personatge de Ramon de què es parla a l'apartat següent: noteu l'adjectiu "indigne" que acomanya el nom en tots dos casos i que apareix també en textos citats més amunt. El segon és una declaració de submissió als mestres de la Universitat de París: "Raymundus indignus servus ejus [i.e. Dei] & insufficiens procurator infidelium supplicat..." (MOG IV, 377). En l'altre cas, l'assumpció de l'autoria és més nítida ja que s'expressa en un context polèmic: "Yo, Ramon Luyl, indigne, me vuyl esforsar, ab ajuda de Déu, fer aquest libre, en qui ha meyllor materia que en l'Alcorà..." (ORL XIX, 79).

³³ Altres mostres del poder de convicció de la fama, que obliguen LLULL a comportar-se com un exemple vivent: a *Vc*, 20; ROL VIII, 285, RAMON tem que la seva por d'embarcar-se cap al Nord d'Àfrica no sigui entesa pels genovesos com un "scandalum contra fidem". A *Vc*, 24; ROL VIII, 287, LLULL es confessa "superficialiter" perquè els frares i el poble no el prenguin per heretge. Noteu el valor purament pragmàtic de la preocupació de RAMON per la fama.

pia *Vc* es relaciona indiscutiblement amb aquest fet. L'acceptació pública de l'obra d'un home comporta un autor estable i exemplar: Llull necessita sortir de l'anonimat i construir una "fama sui" que li sigui favorable. Tot d'una detectem que els pròlegs, els epílegs, els colofons i altres indrets dispersos dels llibres lul·lians ofereixen dades empíriques: data, lloc, nom de l'autor i, si s'escau, altres circumstàncies diverses: la *causa efficiens* dels llibres dels quals "és trobador" (*Cant de Ramon*, v.66) el nostre escriptor vol presentar un perfil individual que cal controlar des de les tècniques de la persuasió.³⁴

Segons els coneixements retòrics de Ramon Llull, res no persuadeix tant com un exemple ben posat.³⁵ La dura experiència de París, Gènova i Tunis (1287-1293), afegida als primers èxits dels temps del *Llibre de contemplació en Déu*, de l'*Art abreujada* i de *Miramar* (1274-1286) configura ja un bon curriculum intel·lectual i vivencial. "Gran res ai de lo món cercat" (*Cant de Ramon*, v. 46): entorn de 1294 Ramon portava ja tres dècades oferint tossudament el missatge salvador de l'Art. S'havia penedit fins al fons de les seves mancances i pecats d'home laic i els havia purgat en bona mesura (*Desconhort*, vv. 133-144); des del moment que es disposava a tornar a prendre la paraula davant de clergues, burgesos, sarraïns i jueus esdevenia ell mateix, alhora que "trobador de llibres" o "autor", "exemple" ("mant bon exempli hai donat", *Cant de Ramon*, v. 47).

Pel que fa als trenta anys de servei a la causa de què es parla al *Desconhort*, v.34, i al pròleg de l'*Arbre de Ciència*, entenc que aquesta xifra no respon a cap còmput precís, sinó que indica un període simbòlic en números rodons: si comptem a partir de la conversió (1263) les dècades són efectivament tres i ja s'observa al *Llibre de contemplació en Déu*³⁶ que trenta anys més havien passat entre el naixement de Llull i la seva conversió. Si ho fem a partir de la il·luminació de Randa (1274), les dècades són només dues. Prendre com a punt d'arrencada la primera data fa més dramàtic i convincent el sacrifici de Ramon. En qualsevol cas, a partir de 1294, la figura de l'escriptor de l'Art, enamorat de Déu i procurador dels infidels passa de ser un ornament lícit, útil per a "mills afigurar" la prosa didàctica, a funcio-

³⁴ En qualsevol catàleg lul·lià s'adverteix que a partir de 1290 la datació de les obres lul·lianes comença a deixar de ser objecte de deducció; el fenomen s'accentua a partir de 1309, com es pot veure a través dels ROL I, II i V o del Catàleg de BONNER a OS II.

³⁵ *Retorica nova, op. cit.* a la nota 15, 20-36; JORDI RUBIÓ i BALAGUER, *Ramon Llull i el lul·lisme, Obres Completes de J. R. i B.*, II, Generalitat de Catalunya-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1985, 202-233, especialment 222-223; MARK D. JOHNSTON, "The *Retorica nova* of Ramon Llull: An *Ars Praeedicandi* as Devotional Literature", *De Ore Domini. Preacher and Word in the Middle Ages*, ed. T.L. AMORS, E.A. GREEN, B.M. KIENZLE, Medieval Institute Publications, Kalamazoo, Michigan 1989, 199-145, especialment 130.

³⁶ Vegeu les notes 20 i 23.

nar com a arma directa de persuasió: el personatge de Ramon, doncs, abandona el que avui anomenem la "ficció" i entra en la "realitat".

La primera obra de l'etapa que veu emergir el personatge Ramon Llull és l'*Ars inventiva veritatis* (OS, II, 552). Al pròleg, en el curs de les declaracions d'humilitat pròpies del cas, llegim que "si artifex ignoranter errat, non est attribuendum ipsi Arti, cum ipsa Ars sit necessaria" (MOG V, 2). L'autor s'autoanomena, amb figura etimològica, "artífex", i, com als passatges que hem vist de la *Vc*, objectiva l'Art, que queda així desvinculada dels mancaments de l'andònim que l'ha posada per escrit. Les edicions al meu abast no exhibeixen colofons ni per a aquesta obra ni per a les següents en el Catàleg de Bonner, fins a la *Tabula generalis*, "incepta ... in mari portu Tunici in medio mensis septembris, anno Incarnationis Domini MCCXCII et ... finita in eodem anno praedicto in octavis Epiphaniae in civitate Neapolis" (MOG V, 296). Les obres produïdes immediatament després a Nàpols el 1294 (comptem a *nativitate*) regularitzen el procediment: l'*Afat*, les *Flors d'amors e flors d'entel·ligència*, la *Disputació dels cinc savis*, la *Petició a Celestí V*. De tota manera i, sempre segons les edicions d'ús, els colofons biogràfics apareixen de forma irregular. El nom de l'"artífex" no trobo que s'associï de ple al discurs metatextual dels pròlegs i dels epílegs fins a la introducció de l'*Arbre de ciència*; el descobriment del poder persuasiu de l'exemplaritat de Ramon penso que ha d'anar vinculada a la redacció del *Desconhort*, l'elaborada dramatització dels temors i les esperances d'un Ramon que porta ja una llarga experiència d'escriptor i d'home d'acció.³⁷ Anomeno "descobriment" la creació del personatge Ramon Llull, perquè l'entenc com una innovació en el terreny de la gestió propagandística, comparable al "descobriment" del sisè sentit (l'*Afat*) o dels principis correlatius en el terreny de la construcció de l'Art.³⁸

L'encontre entre Ramon i el monjo al pròleg de l'*Arbre de ciència* fixa el personatge del nostre escriptor; quan el nouvingut interroga el primer, aquest "dix-li son nom, e a ell recontà gran partida de son estament" (OE I, 555). Nom i curriculum, d'altra banda, són perfectament coneguts per l'interlocutor, que és qui li suggereix la compilació d'un "libre general", que permeti d'entendre l'*Art general* i les "altres ciències que han fetes los antics savis qui són passats" (*ibidem*). Ramon s'excusa i evoca el desànim després de trenta anys de tasca

³⁷ Acepto el suggeriment d'ANTHONY BONNER, "Notes de bibliografia i cronologia lul·lianes", *Estudios Lullianos*, 24, 1980, 82-83 i n.50, malgrat que alguns estudiosos prefereixen encara datar l'obra el 1305.

³⁸ Aquest "descobriment" datat (1295) de l'operativitat de disposar d'un "personatge real" per a presentar l'autor de l'Art, no descarta usos anteriors d'una tímida figura del RAMON històric, vegeu la nota 32.

aparentment infructuosa, i aquí apareixen els motius del menyspreu dels coetanis davant dels llibres de Ramon i de les acusacions de follia ("me tenen per fat", *ibidem*). Un altre motiu característic d'aquestes evocacions biogràfiques és la necessitat de "companyons" o seguidors: el suport incondicional del monjo, en efecte, empeny Ramon a continuar la tasca.

Les 69 estrofes de dotze alexandrins monorrims del *Desconhort* componen una obra dialogada extensa i complexa. El Ramon Llull constituït en personatge hi parla en primera persona amb un ermità, d'actitud dialèctica canviant, que ocupa el lloc estructural del monjo de l'*Arbre de ciència*. Les quatre primeres estrofes resumeixen el curriculum lul·lià amb els ingredients habituals: neixement, pecat, avís del cel, troballa de l'Art, trenta anys de dedicació a la causa, decepció. Les coincidències amb altres ocurrencies d'aquests motius en les obres anteriors, delaten un treball de variació estilística i combinació de motius: compareu l'estrofa IV, ("Dementre que enaixí estava en tristor / e consirava sovent la gran deshonor / que Déus pren en lo món per sofratxa d'amor ... me n'ané en un boscatge, on estava en dolor ..."), amb el pròleg del *Fèlix*, copiat a l'apartat anterior, i amb el del *Gentil*: "Estant lo gentil en esta consideració e en est treball ... pensà que se'n anàs en .i. gran fforest inhabitable ..." (NEORL II, 7).

L'ermità, amb bastó, gran barba, cilici i pobre vestidura, intenta, en primer lloc, de consolar Ramon amb bones paraules fins a l'estrofa II, on insinua que el seu fracàs és un càstig de Déu als seus pecats. A la següent, Ramon assegura que després de la conversió no ha tornat a caure i que els trenta anys de servei a la causa bé poden haver expiat el mal comès durant els trenta anteriors. Comença a partir d'aquí una mena d'examen de consciència on es passa revista als possibles vicis de Ramon (negligència, vanaglòria, avarícia...) i als de la seva Art, fins que a l'estrofa 35 Ramon és pres d'un atac de còlera. Des d'aquest moment l'ermità entra en l'òptica de Ramon i li deixa exposar les seves raons, de manera que a l'estrofa 57, "Consirà l'ermità si Ramon deïa veritat, / e enfre si mateix estec molt apensat / e no poc atrobar pus profitós tractat / que cell que diu Ramon ...". L'adhesió de l'ermità a la causa de Ramon és el colofó didàctic i exemplar de l'obra, en la qual la ficció dramàtica s'entrellaça amb la dimensió real del personatge de Ramon i de les seves obres.

El Ramon del *Cant de Ramon*, que cal datar el 1300 amb Josep Romeu i Figueras (OS, II, 562), recupera la seducció emotiva del gènere líric. Les 14 estrofes de sis octosíl·labs monorrims del *Cant de Ramon*, en efecte, configuren un text sintètic i al·lusiú amb pinzellades imatjades ("Enfre la vinya e.l fenollar", v.16; "Vull morir en pèlag d'amor", v. 49) i un ús continuat de la primera persona. El curriculum lul·lià habitual ocupa les 9 primeres estrofes, mentre que les restants són

una pregària a Déu i a la Mare de Déu demanant misericòrdia per als pecats i, sobretot, adeptes a la causa de Ramon ("Do'm Déus companjons coneixents", v. 82).

Convé apreciar l'exercici de variació d'estil i recomposició de motius que suposa la redacció del *Desconhort* i del *Cant de Ramon*; compareu "Som hom vell, paubre, menyspreat, / no hai ajuda d'home nat", vv. 43-44, amb el pròleg del *Gentil*, copiat més amunt, on l'ànim que "ab los inffeeels" ha "participat lonch de temps" és "pobre" i "menyspreat per les gents" (NEORL II, 5).³⁹

La còlera de Ramon a l'estrofa 35 del *Desconhort* ens situa en una nova dimensió del seu personatge: malgrat tots els esforços del seu redactor, l'Art no es difon ni arrela: "Ah las! Si ella.s perd, /a tu què porai dir, / qui la m'has donada per ella enantir?". Ramon no s'amaga d'estar "enfellonit" amb els qui li posen bastons entre les rodes. Si fem un salt en el temps, més enllà de la redacció de les importants monografies de 1305 (*Liber de fine, Liber de ascensu et descensu intellectus*), del viatge a Bugia de 1307 i de la redacció de l'*Ars generalis ultima* (1305-1308), i ens situem a l'última estada de Lull a París, entre 1309 i 1311, detectem la darrera versió del reciclatge literari de materials biogràfics lul·lians.

A banda de personificacions menors i fugisseres, incloses en pròlegs i epílegs d'obres polèmiques, els punts més interessants de la darrera metamorfosi del personatge de Ramon són el *Liber natalis*, la *Vc* i el *Phastasticus*. Si els dos darrers formen part de l'operació de marketing que precedeix l'anada al concili de Vienne, el primer és una delicada composició literària de tema nadalenc que incorpora la personificació d'un Ramon venerable i ancià, que ja s'acosta a la cinquena dècada de la seva dedicació al servei del Crist. La "Lamentatio Raimundi" de l'epíleg del *Liber natalis* (ROL VII, 72) torna a ser l'exposició del curriculum actualitzat de Ramon, que ara destaca per la seva llarga barba (més avall es dirà "barba floridus") i que es queixa amb més adoloriment que mai de la manca d'èxit de la seva tasca: "Heu mihi! In quanta angustia sum positus, tristis, flens et dolorosus, solus, impotens et antiquus, et quasi ab hominibus vilipensus". Res

³⁹ Es podria ampliar l'anàlisi a la totalitat de les ocurrences biogràfiques de l'opus lul·lià. Pel que fa a les obres posteriors a l'assumpció del personatge RAMON LLULL, es podria avaluar l'abast del seu paper didàctic: per exemple al *Dictat de Ramon* (OS II, 561) o la *Disputatio Raymundi christiani et Hamar saraceni* (OS II, 569). També caldria resseguir la "resurrecció" de velles personificacions, com ara l'amic dels temps del *Blaquerma* que apareix a la novel·la mística dels "Accidents d'Amor" de les "Fulles d'Amor" a l'*Arbre de Filosofia d'Amor* (ENC 117, 108-135) i de les "Honors d'Amor" de les "Flors d'Amor" (*ibidem*, 146-152).

de nou en el repertori de motius, llevat de les al·lusions a l'ancianitat.⁴⁰

El fet que la redacció material de la *Vc* sigui d'encàrrec, dóna a aquest text unes característiques del tot singulars, que evocuen les hipòtesis que s'han esmentat a l'apartat 2 a propòsit de la composició de la *Disputatio contra Iudeos* d'Inghetto Contardo: "Raimundus, quorundam suorum amicorum religiosorum deuctus instantia, narravit scribique permisit ista, quae sequuntur hic, de conuersione sua ad poenitentiam, et de aliquibus gestis eius" (*Vc*, 1; ROL VIII, 272).⁴¹ En l'àmbit de les realitzacions del personatge Ramon Lull, la *Vc* esdevé un text canònic; per l'extensió, per la cura dels detalls i pels excursus teòrics, sobretot pel que fa a les disputes amb els musulmans. Com correspon a un espècimen del gènere *vita*,⁴² el nostre relat ressegueix el curriculum de Ramon, tantes vegades recollit en textos ja esmentats. La identificació de Ramon amb el redactor dels llibres que contenen l'Art, el promotor de les successives demandes de fundació d'escoles de llengües orientals i d'altres mesures del programa lul·lià, en un text datat a darreries d'agost de 1311, fixa d'una vegada per totes l'autoria de Ramon, en el sentit modern del terme, més enllà de vacil·lacions d'humilitat preventiva i de tabús escolàstics.

És obligat esmentar un opuscle singular al qual vaig dedicar un petit treball: el *Fantasticus*.⁴³ Camí de Vienne, al setembre de 1311, gairebé cinquanta anys després d'iniciar la seva empresa, l'ancià Ramon barbaflorida encara ha de sentir-se dir que és "fat". Fa anys que s'han acabat les "fogaces de virtuts" de Ramon lo foll i les efusions de l'amic, foll d'amor, dels temps daurats de l'heroi sempre victoriós Blaquerma. Ara Ramon, a més de tot el que ja sabem d'ençà dels temps

⁴⁰ Noteu el terme tècnic "visio" (ROL VII, 73), que designa la ficció de les sis dames al·legòriques que protagonitzen el *Liber natalis*. A l'apartat 1 he esmentat algunes obres catalanes de ficció del segle XIV que es presenten sota aquesta mateixa advocació de gènere. L'autor, "qui scripsit", en aquesta mena de ficcions és aquell que, com RAMON barbaflorida, "veu la visió". Vegeu la nota 14.

⁴¹ Vegeu l'edició anotada de la *Vc* a OS I, 3-54. ANTHONY BONNER, "Problemes de cronologia lul·liana", *Estudios Lulianos*, 21, 1977, 45, defineix les condicions de l'exactitud documental de la *Vc*: "molt més un document espiritual, concentrat en les crisis psicològiques i intel·lectuals de Ramon Lull, que una biografia recomptant de manera seguida els esdeveniments més rutinaris de la seva vida". FERNANDO DOMÍNGUEZ, "Idea y estructura de la *Vita Raymundi Lullii*", *Estudios Lulianos*, 27, 1987, 1-20, revela l'estructura concèntrica de la *Vita coetanea*, un text treballat des de la literatura hagiogràfica i exemplarista. ALVARO SANTAMARIA, *Ramon Lull y la Corona de Mallorca. Sobre la estructura y elaboración de la Vita Raimundi Lullii*, Mallorca 1989, sotmet a crítica les dades científicament verificables que el text proporciona.

⁴² De les conegudes biografies dels pares i dels sants, a les evocacions de cabdills i prínceps a les *vitae auctorum* i a les *vidas* dels trobadors, l'Edat Mitjana abunda en espècimens d'aquest gènere, en llatí i en vulgar. La *Vc*, tanmateix, excepcionalment, el fa compatible amb alguns trets de la literatura del jo, com observa DOMINIQUE DE COURCELLES, a *La parole risquée de Raymond Lulle*, Vrin, París 1993, 80-81.

⁴³ LOLA BADIA, *Teoria i pràctica de la literatura en Lull*, Barcelona, Quaderns Crema, 1992, 31-54.

del *Fèlix*, a París ha topat amb uns nous aristotèlics que li han posat a prova la paciència (ROL V, 3-160; VI, VII-X). El vell Ramon treu forces de flaqueza i estudia científicament la condició d'"home fat", és a dir la follia o "phantasia", i construeix una darrera personificació: Ramon, el fantàstic. Al pròleg (ROL XVI, 14), l'exposició de l'habitual curriculum de Ramon contrasta amb el de l'antagonista, un clergue que es diu Pere i que va al Concili a pidolar beneficis per a ell i per als seus (ROL XVI, 15).

Pere és un dolent pre-fabricat que reuneix totes les tares dels qui empatxen el triomf de l'Art: fins i tot és averroista (ROL XVI, 19). Per a aquesta mena de contrincants Llull no preveu el perdó de Déu (ROL XVI, 29), ja que la raó i l'Art han mostrat necessàriament, en el curs de l'estudi tècnic de la fantasia, que qui es comporta com Ramon, lluitant al servei de la causa de Déu, és savi, mentre que qui se serveix de l'església per viure bé o desvariejar filosofant, no solament és foll, sinó culpable de pecat mortal sense remissió. L'anti-Ramon que és Pere ens permet d'albirar, al final del trajecte, una actitud no gens amable ni idíl·lica en el nostre personatge, d'altra banda perfectament explicable en un home que creia en la missió a la qual havia consagrat la vida.⁴⁴

5. Condicionants, conclusions i corol·laris

A. EL JO AL SERVEI DE LA CAUSA DE DÉU

Com diu J.N. Hillgarth, "it would scarcely be an exaggeration to say ... that Lull's philosophy is his autobiography ... Lull's life, superficially extraordinarily picturesque, is intimately linked to his philosophy".⁴⁵ L'equació que identifica Llull amb la seva Art, el personatge i l'obra, ens la forneix el propi beat a través de la imatge d'ell mateix que ens ha transmès: tots els seus lectors en som presoners i, si no volem sortir de la literalitat del que va escriure ni de la historicitat estricta, no tenim més remei que acceptar els perfils del seu jo consagrat a la causa de Déu. La cita del *Pro Archia poeta* de Ciceró que he copiat a l'encapçalament d'aquest treball valgui, en primer lloc, per evocar el concepte clàssic i renaixentista de fama, estrany a la Vita

⁴⁴ Per a les activitats de LLULL després de la *Vita coetanea* i de l'esgotament de la vena autobiogràfica (1311-1316), ens queden les notícies dels colofons de les seves obres i alguns documents (OS I, 50-54). Els ROL cobreixen totes les obres d'aquest període, ric en iniciatives innovadores en el terreny de la literatura; vegeu la introducció de DOMÍNGUEZ al ROL XV, on es descriu el replegament lul·lià sobre el sermó.

⁴⁵ J.N. HILLGARTH, *Ramon Lull and Lullism in Fourteenth-Century France*, Clarendon Press, Oxford 1971, I.

coetanea⁴⁶, i, en segon lloc, per suggerir interpretacions del personatge Ramon Llull i de les seves diverses metamorfosis que escapin a la literalitat i a la historicitat. Per exemple, la d'un sòlid engany de l'inconscient, perquè probablement "optimus quisque maxime gloria ducitur", encara que les seves racionalitzacions no li ho deixin admetre.

B. EL JO LITERARI DE LLULL I EL SEU CONTEXT

El personatge de l'escriptor Ramon Llull, documentat entre 1295 i 1311, introdueix alguns matisos nous en el tractament de jo del panorama català. Es tracta, en efecte, d'un jo tan objectivat que pot arribar a prescindir fins i tot de la primera persona, com és el cas de la *Vc* i del *Liber natalis*. Sense voler-ne disminuir l'originalitat i el poder creatiu, el nou pragmatisme del nostre apologeta autodidacta, esdevingut el seu propi personatge, no és del tot estrany a les convencions dels seus dies, vistes des de la peculiar òptica de la literatura que es produïa a la seva àrea lingüística d'origen. En efecte, adaptar la literatura a una norma de "veritat", enlloc de seguir el camí de les "faules" dels poetes, és una actitud que els escriptors catalans contemporanis de Llull, que eren historiadors de les glòries locals, havien practicat amb eficàcia, com he apuntat a l'apartat 1. D'altra banda, afirmar literàriament la personalitat d'un "trobador" o escriptor, que se sent identificat professionalment amb el seu ofici, és un gest documentable entre els coetanis de Llull com ara Cerverí de Girona. Insistim, doncs, en el fet que Ramon no oblida de consignar al seu curriculum que havia començat produint pecaminosos versos d'amor. Vegeu la *Vc*, 2: "dum iuuenis adhuc in uanis cantilenis seu carminibus componendis et aliis lasciuis saeculi deditus esset nimis..." (ROL VIII, 272); si el primer impuls de l'estrenat escriptor laic del "liber melior de mundo contra errores infidelium" (*ibidem*) és amagar la seva identitat personal, acabarà per triomfar, a partir de 1290, el model profà de l'autor que signa la seva obra i que s'instal·la en la seva pròpia imatge. L'alt grau d'objectivació del personatge que en resulta s'explica segurament per la necessitat de controlar-ne molt estrictament els perfils. A l'apartat 2 he esmentat els perills que envolten la condició d'escriptor profà reciclat i d'apologeta autodidacta que pesa sobre Llull.

⁴⁶ Vegeu la nota 33.

C. UN JO PRAGMÀTIC I OBJECTIAT

Aquest jo tan objectivat del personatge Ramon Llull acaba per allunyar-se dels patrons habituals de la lírica medieval (malgrat el *Cant de Ramon*) i, sobretot, de la introspecció espiritual d'alguns grans escriptors cristians molt intel·lectualitzats i treballats per les belles lletres i la retòrica. Si una de les personificacions possibles de Llull és l'amic, no oblidem que l'actitud activa prodromina sempre sobre la passiva-contemplativa: veguem-ne la transposició literària al rebre de l'amic dels "Hònors d'Amor" de les "Flors d'Amor"⁴⁷ de l'Ar-torn de l'amic dels "Hònors d'Amor".⁴⁸ Com ja he observat en una altra banda, el jo de Llull que se'n ofereix a través del seu personatge se situa completament al marge de la línia intimista (introspecció, reflexió especulativa a partir de les dades de la introspecció) que va de l'Agustí de les *Confessiones* al Petrarca del *Secretum*, passant per la *Consolació de Frilosofia* de Boeci;⁴⁹ uns llibres fonamentals en la literatura espiritual del jo, que els intel·lectuals de la Corona d'Aragó van conèixer i apreciar. Hem comprovat que Llull, des dels temps del *Llibre de contemplació en Deu*, selecciona unes dades que caracteritzen la seva subjecció i ens les ofereix metamorfosades en successius personatges de ficció (anònims o dits Gentil, Blaquerna, Felix, Ramon, Joglar de Valor), un dels quals acaba coincidint amb el Ramon Llull, autor d'una Art que cal difondre arreu. Per trobar paral·lels amb la patristica, som en la línia de la veu de Gregori que parla amb Pere als famosos *Diallegs* del gran papa del segle VI. Precisament els *Diallegs* en què estió van ser traduïts al català al segle XIII i és factible de retrobar la seva influència fins en un escriptor tant culte i d'útil com Bernat Metge. El marc literari dels quatre diallegs gregorians genera un clima de ficció exemplar i ingenuïsta, apte per a la divulgació universal, que entronca amb el món de la narrativa moral i didàctica de l'estil del *Barlaam i Josafat*, amb la qual crec que Ramon Llull volia connectar amb obres com *Blaquerna* o *Felix*.⁵⁰

⁴⁷ *Els Nostres Classics* 117, 146-152.

⁴⁸ Remeto als comentaris de la nova edició de Soler del *Llibre d'amic e Amal*, en premsa a *Els Nostres Classics*, per a la noció que no es pot simplificar identificant unívocament l'amic amb Llull, ni tan sols en el context d'aquest singular opuscle, que és la representació de l'experiència mística del personatge Blaquerna. El personatge Ramon Llull no deixa mai el món per la contemplació.

⁴⁹ LOLA BADIA, *Teoria i pràctica de la literatura en Llull*, op. cit. a la nota 43, 97, n.1.

⁵⁰ Sant GREGORI EL GRAN, *Diallegs*, 2 vols., ed. J. BOFARULL I A. SOBERANAS, Barcelona 1931-1968, *Els Nostres Classics*, 31-32 i 97. LOLA BADIA, *Teoria i pràctica*, op. cit. a la nota 43, 97-119.

D. EL JO DE LLULL I ELS FALSOS LLULLS

Que la dimensió literària de la vida de Ramon Llull forma un tot indissociable amb la seva obra teòrica i filosòfica ho demostra l'existència de textos pseudo-llullians del XIV i del XV,⁵¹ El lul·lisme alquimic dels segles XVI a XVIII és heren d'aquestes mistificacions, les quals apliquen ostensiblement els mateixos mecanismes de creació d'un autor-personatge que l'obra autèntica del beat: comencen amb una fabulosa estada de Ramon a Anglaterra i acaben amb la justificació de l'autenticitat de les obres que se li atribueixen. Aquesta és la línia que comença amb el *Testamentum*.⁵² I encara n'hi ha una altra de més subtil, la del *Liber de secretis naturae*, en la qual l'anònim autor construeix un enginyós dialleg entre un monjo de sant Benet i un Ramon dolgut i queixós de la incomprensió de què és objecte. En el curs d'aquest dialleg el Ramon del frau recompon la seva Art per tal de fer-la compatible amb l'alquímia i fins i tot es retracta de les condemes que ha llençat en altres bandes contra els qui la practiquen.⁵³ La simplicitat didàctica del biogratisme de Ramon va acabar caient en males mans, val a dir que en contra de tots els seus desiguis, ben formulats, per exemple, al seu testament (ROL XVIII, 253-263).

⁵¹ Vegueu la nota 15.

⁵² MICHELA PEREIRA, *L'oro del filosofo. Saggio sulle idee di un alchimista del Trecento*, Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo, Spoleto 1992.

⁵³ MICHELA PEREIRA, "Opus Alchemicum i Ars combinatoria. El *Liber de secretis naturae* seu de quinta essentia en la tradició lul·liana", *Randa*, 27, 1990, 45-55.

INSTRUMENTA PATRISTICA

XXVI

ARISTOTELICA ET LULLIANA

magistro doctissimo

CHARLES H. LOHR

septuagesimum annum feliciter agenti
dedicata

ediderunt

FERNANDO DOMÍNGUEZ, RUEDI IMBACH, THEODOR PINDL
et PETER WALTER

Herrn Baur

MCMXCV

STEENBRUGIS, IN ABBATIA S. PETRI